

12. Протокол №1 помісного собору Єпископальної церкви ХЄВ у м. П'ятихатки. 01 листопада 1942 р. *ДА СБУ м. Дніпро*. Ф.6(Р). Оп.1. Спр. П-21827. Арк. 132–133;

13. Спецповідомлення міністра МДБ УРСР С. Савченка міністру МДБ СРСР В. Абакумову про арешт керівників антирадянського підпілля сектантів п'ятидесятників в Україні 16 квітня 1948 р. *ГДА СБУ* Ф. 16. Оп. 1. Спр. 645. Арк. 201–210;

14. *Спутник атеїста* / Отв. ред. С.И. Ковалев. М.: Государственное издательство политической литературы, 1959. 575 с.

Вікторія Кришмарел,
*кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник
відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки
Національної академії педагогічних наук України
(м. Київ)*

ПРИКЛАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЛІГІЄЗНАВЧИХ АСПЕКТІВ В КУРС ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Історія в цілому та курс історії України зокрема мають значні можливості культурологічного та навчально-виховного спрямування. Виключення релігієзнавчих у своїй суті знань та неналежна увага до них позбавляє можливості цілісного ефективного функціонування громадянської та загальнокультурної компетентностей. Сучасні підручники з історії України орієнтуються переважно на хід державотворення, проте історія – це не лише процес національної та територіальної самоідентифікації, тому цілком логічною є потреба розширити змістовну частину при навчанні саме за рахунок введення культурологічних фактів, в тому числі й релігієзнавчого характеру

Зважаючи на складність та багатовимірність взаємовідносин між державою та релігійними організаціями, для виховання толерантності, поваги до носіїв інших світоглядних принципів та неприйнятності конфліктів на основі релігійних питань розгляд таких тем в історичних реаліях є необхідною умовою формування та становлення демократичного суспільства, яке визнає свободу совісті та віросповідання.

З огляду на вищевикладене пропонуємо методичні розробки для педагогів, які дозволять актуалізувати релігієзнавчий контекст деяких аспектів історичного розвитку України. Завдання та тексти до них спрямовані на актуалізацію різних складників історичної компетентності (хронологічний, просторовий, логічний, інформаційний, аксіологічний), розвиток критичного мислення, формування цілісної картини світу. Особливістю їх ефективного впровадження є базування на інтерактивних технологіях навчання та кооперативній взаємодії.

Інформаційні складники запропонованих для опрацювання текстів узагальнено та адаптовано з огляду на логіку інтерактивної роботи на основі академічних та наукових публікацій [1–5]. Це дозволяє використати дослідницько-пошукові завдання/запитання та активізувати при обговоренні аксіологічний складник історичної компетентності.

Взаємовпливи православ'я і католицизму у XV ст.

Робота у групах.

Група 1. Прочитайте текст. Чому православне духовництво у XV ст. почало схилитися до унії? Які підготовчі етапи були пройдені? Зробіть висновок у 3–5 реченнях.

1431 р. на соборі в м. Базель основним питанням було єднання двох течій християнства. В результаті рекомендацій собору папа звернувся до литовського князя та польського короля з наполегливою пропозицією навернення православних на підпорядкованих їм територіях до унії. Православна духовна верхівка розуміла реальну ситуацію і схилилася до цієї пропозиції. Зокрема, 1433 р. митрополит Герасим відправив до папи Євгенія VI послів, які повідомили про готовність прийняти унію. Реалізація унії почала здійснюватися на Флорентійському соборі 1439 р., де було виголошено Акт про єднання церков. Цю подію підтримав митрополит Київський і всієї Русі Ісидор.

Група 2. Прочитайте текст. Чи вдалими були спроби Ісидора насадити унію? Чому? До яких наслідків це призвело? Узагальніть відповіді у 2–4 реченнях.

Ісидор мав зайнятися утвердженням унії на землях Русі після Флорентійського собору. Однак це виявилось практично неможливим: місцеве населення та духовенство чинили опір. При чому така ситуація спостерігалася як у Львові, так і в Києві. Наступна спроба відбулася в Москві, де під час літургії Ісидор вже згадав папу римського, а не вселенського (константинопольського) патріарха, і наприкінці виголосив рішення щодо унії. Це страшенно обурило московського князя Василя, який наказав ув'язнити нахабу. Згодом Ісидору вдалося втекти, і після численних пригод дістатися Риму, де він ще більше зблизився з папою.

Група 3. Прочитайте текст. Чому зусилля Ісидора на території Польсько-Литовської держави були успішними? До чого це призвело? Як можна описати становище православної церкви після прийняття унії? Зробіть висновок у 3–5 реченнях.

Не зважаючи на невдачі, зусилля Ісидора мали і вдалі результати – на землях Польсько-Литовської держави унія була прийнята. 1453 р. на ці землі був призначений архієпископ Григорій, якого папа намагався визнати за митрополита всієї Русі. 1458 р. відбулася передача єпархій від православного уніатському митрополиту Григорію II. Таким чином, у частині земель сучасних України і Білорусі унія утвердилася і продовжувала існувати вже в нових історичних обставинах.

Представте результати роботи груп у загальному колі.

Іудеї на території сучасної України в Середньовіччі

Робота з картою.

Прочитайте текст. Позначте території розселення євреїв до X ст.

Перші поселення євреїв на території сучасної України відносяться ще до I ст.н.е. Вони проживали в Криму і на північному чорноморському узбережжі. До VIII ст. значна кількість євреїв оселилася в межах Хозарського каганату. Наприкінці VIII–на початку XI ст. іудаїзм стає державною релігією каганату. Необхідно відзначити, що в X ст. вже функціонувала єврейська громада в Києві (зберігся їх лист у каїрській синагозі, в якому міститься прохання допомогти жертві злодіїв). Їх кількість збільшилася 965 р., після розгрому Хозарського каганату князем Святославом, коли полонених привели до столиці. Згодом вони заселили два міських квартали. Окрім того, Руссю IX–XIII ст. мандрували євреї купці та комерсанти.

Читання з маркуванням

Об'єднайте у групи: географи, політики, мандрівники, місцеві мешканці. Прочитайте текст. Будьте готові переказати його з точки зору представників тієї групи, яку ви представляєте.

Хозарські послы пропонували князеві Володимирі прийняти іудаїзм, який був їх державною релігією. Володимир відмовився, але рівень прийняття засвідчує, що ставилися до них так само, як до представників Візантії та Риму. Дружньою була й релігійна полеміка XI ст. Про віротерпимість свідчить і наявність в Києві синагоги (є свідчення її функціонування у 1113 р., але збудовано її було суттєво раніше). Протягом XI–XIII ст. в Русі працювали знані мудреці Мойсей Київський, Іса Чернігівський, Ісаак Руський. З хозар походив (отже, був іудеєм) воєначальник князя Святополка Іванко Захарич. Іудеї займали високі посади в економічній і будівельній сферах і в часи Галицько-Волинського князівства. Яскравим свідченням включення іудеїв у повноцінне життя Русі є таке порівняння: смерть князя Володимира (1288 р.) місцеві іудеї оплакували так само, як і руйнування Іерусалимського храму (що для іудеїв всього світу є найзначнішою втратою). На той час іудеї не відрізнялися від інших мешканців – ані одягом, ані мовою. Відмінності почали з'являтися пізніше, після потужних хвиль міграції іудеїв із Західної Європи (XV–XVI ст.). Волинські князі давали змогу зводити синагоги, школи, молитовні тощо. Особливо посилювалося переселення євреїв під час татаро-монгольської навали. Внаслідок цього виникають поселення на Прикарпатті. У той же час там знаходять прихисток біженці від хрестових походів Західної Європи.

Караїми.

Робота в парах.

Прочитайте кожен/на свій текст. Виділіть у кожному реченні 1–2 ключові слова. Перекажіть один/а одному/ній текст за ключовими словами.

1 текст. З VIII ст. караїзм приймає правляча верхівка хозар (разом з каганом), тож це віровчення поширилося на всіх язичницьких територіях каганату. Варто відзначити, що в Хазарії мирно співіснували караїм, християнство, іслам. Основне поширення було у Криму, і після занепаду каганату караїми зберегли самостійність в окрузі Кирк-Йер (не далеко від Бахчисараю). 1246 р. частина караїмів прийняла запрошення князя Данила

Галицького, який надав їм землі і привілеї, і переселилася у Галичину. Громади виникли в Галичі, Львові, Луцьку та інших містах цих земель.

2 текст. Караїми вірять в єдиного Бога, священною книгою для них є Старий Заповіт, особливо шанують Десять заповідей. Для них вкрай важливим є вивчення Святого Письма. За їх вченням, творцем всього є Бог, який воздасть людям за їхні вчинки і воскресить померлих у судний день. Вони очікують на прихід месії, Ісуса Христа і Мухаммеда, шануючи їх як пророків.

В загальному колі складіть перелік ключових слів та запишіть його.

Іслам на території сучасної України в часи Середньовіччя

Дерево передбачень.

Звідкі мешканці Середньовічної України дізнавалися про іслам? Замалуйте схематично («Дерево передбачень»). Прочитайте текст. Які передбачення збіглися з отриманою інформацією?

Про інтенсивну торгівлю з русичами свідчать середньовічні арабські автори Ібн Фадлан, аль-Масуді, Ібрагім Ібн Якуб, Ібн Міскавайг. Також безперечним твердженням є велика кількість арабських дирхамів та персидських монет на землях Русі. М. Грушевський повідомляв, що час найінтенсивніших наїздів арабських купців до Києва припадає на першу половину X ст. У той же час, русичі теж мандрували: переважно через Десну, Сейм і Оскол, здобуваючи знання про іслам в Болгарії.

Ажурна пилка.

Група 1. Прочитайте текст. Чим займалися перші мусульмани на території сучасної України? Звідки взагалі відомо, що вони були на цих землях? Про які області сучасної України йдеться?

Степовики від Приазов'я до Дону мандрували землями сучасної України. Арабські літописи повідомляють, що пращури сучасних осетинів на початок VIII ст. вже прийняли іслам. Їх поховання відповідають мусульманському обряду, і це дозволяє стверджувати про наявність навіть поселень мусульман у Східній Україні.

Група 2. Чи можна вважати, що татаро-монголи навали XIII ст. притіснили русичів через релігійну ворожнечу? Поясніть думку.

Скалася думка, що татаро-монголи Золотої Орди сповідували іслам, і протистояння русичів і мусульман триває ще з тих часів, зазнаючи апогею у часи козаччини. Проте, ані хани, ані переважна кількість їх підданих у середині XIII ст. ще не сповідували іслам, його послідовниками вони стали аж на століття пізніше. Окрім того, представники тюркських народів здавна жили на Київщині і Черкащині, але вони також не сповідували іслам.

Група 3. Прочитайте текст. З яких причин мусульмани селилися на землях сучасної України в добу Середньовіччя? Чи було до них позитивне ставлення і чому?

Підтверджені відомості про перебування мусульман як рівноправних мешканців Русі відносяться до письмових відомостей про найману князями кінноту з печенігів-мусульман. Чимало мусульман потрапили на материкову територію сучасної України після перемоги Великого князівства Литовського за Вітовта над татарами-мусульманами Криму. Першу мечеть на материковій

Україні, дані про яку чітко зафіксовані, збудовано за наказом Костянтина Острозького в м. Острозі для татар-мусульман, які були в нього на службі. Протягом XIV ст. в Києві і околицях перебували групи мусульман Золотої Орди.

Загальнонаукові принципи толерантності, неупередженості та об'єктивності є особливо актуальними у висвітленні питань як історичних, так і релігійних. Звичайно, при вивченні історії України має бути зроблено акцент не на духовно-етичні аспекти тих чи інших віровчень, а на наслідки їх проявлення для того чи іншого хронологічно-територіального етапу. Таким чином, основний акцент при викладі релігієзнавчих питань має бути на історію релігії та соціологію релігії. Саме ці галузі релігієзнавства дозволять адекватно висвітлити злет національної свідомості, специфіку духовного життя, не кажучи вже про релігійну активність певного періоду. При чому мова йде саме про взаємозв'язок багатьох релігійних чинників, внутрішньорелігійні конфлікти, взаємодомовленості між релігійними лідерами тощо, що зазвичай залишається поза увагою в навчальному процесі.

Список джерел та літератури:

1. Історія ісламу в Україні. URL: <https://islam.in.ua/ua/istoriya-islamu-v-ukrayini>;
2. Історія релігії в Україні: Навчальний посібник / відп. редактор: А.М. Колодний, П.Л. Яроцький. К.: Т-во «Знання», КОО, 1999. 735 с.
3. Лубський В. І., Лубська М.В. Історія релігій в Україні: підручник. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. 696 с.
4. Тяглий М.І. Караїми. Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка-Ком / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. К.: В-во «Наукова думка», 2007. 528 с. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Karaimy>;
5. Щупак І. До питання про передумови українсько-єврейських взаємин в XVII столітті. URL: http://old.tkuma.dp.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=51&Itemid=2

Валерій Кузев

кандидат філософських наук,

професор кафедри української мови і літератури,

перекладу та східних мов,

Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

(м. Київ)

ІВАН ПАСЛАВСЬКИЙ ЯК ДОСЛІДНИК ЕСХАТОЛОГІЧНИХ УЯВЛЕНЬ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Видатний український науковець Іван Васильович Паславський (1945 р.н.) – провідний науковий співробітник відділу історії середніх віків Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук України. Іван Васильович досліджує історію української філософії та